

DISKUSIJA S BILJANOM KAŠIĆ, koordinatoricom Centra za ženske studije

Feminizam – IZAZOV ZA 21. stoljeće

Krajem siječnja Klub studenata sociologije Diskrepancija organizirao je još jedan kružok. Ovoga smo puta u naš sigurni prostor za razgovor pozvali Biljanu Kašić, koordinatoricu Centra za ženske studije, kako bismo zajedno diskutirali o tome što znači i donosi feminizam. Diskusija je bila zanimljiva te smo je odlučili objaviti; no zbog ograničenosti prostora, u skraćenom obliku. Naravno, ne radi se o strukturiranom intervjuu, već o polemici koja je otvorila niz intrigantnih tema. Na kružoku je sudjelovalo desetak studentica i studenata, koje/i će se predstaviti kroz tekst. No, prvo će se predstaviti naša gošća.

Po tonskom zapisu priredila **Valerija Barada**

Biljana: Po profesiji sam doktorica politologije premda sam u osobnom i profesionalnom životu iskušavala interdisciplinarni, ili bolje reći, transdisciplinarni pristup znanosti. Radila sam u Institutu za povijest, magisterij pisala iz područja filozofije umjetnosti, naučila ponešto o feminističkom pristupu psihoanalizi putem rada na SOS telefonu za podršku ženama i djeci žrtvama nasilja. Spadam u prvu tzv. ekipu feministkinja s početka 80-ih u kojoj su bile i mnoge žene koje vi poznajete, koje su bile ili jesu profesorice s Filozofskog fakulteta poput Nadežde Čaćinović, Rade Iveković, Vesne Pusić, ili poznate feministkinje iz ondašnjeg kruga poput Jelene Zuppe, Vesne Kesić, Lydie Sklevicky, Maje Miles, Slavenke Drakulić...

Tada smo pokušale i zajedno s muškarcima, pogotovo s profesorima odsjeka za sociologiju otvoriti prostor za razgovore o temama koje su bile posve tabu odnosno koje nisu mogle ući u formalne strukture znanja. Dakle, nisu nigdje bile proučavane.

Riječ je o sekciji Žena i društvo koja je na inicijativu feministkinja osnovana unutar Sociološkog društva Hrvatske 1979. godine, a u čijem radu su sudjelovali i profesori sociologije među kojima Ivan Kuvačić, Vjeran Katunarić, Svetozar Livada, Rudi Supek... Sve se to zbivalo u Klubu sveučilišnih nastavnika Hrvatske i bilo je nekako jako komorno, zapravo mainstream. Prvi put smo razgovarali o temama kao što je pitanje feminizma u filozofiji, nasilje u obitelji, homoseksualnost, odnos roda i spola, seksizam u hrvatskom jeziku. Nadežda je pokušala argumentirati filozofijsko pitanje: Zašto mi žene ne može biti program odnosno subjekt u filozofiji, dakle odnos univerzalnog što je uvijek generički muško i partikularnog.

Sekciju vidim kao simboličko mjesto prvih ženskih studiranja u Hrvatskoj prije 20-ak godina.

U to vrijeme radila sam u Institutu za povijest, preciznije u Institutu za povijest radničkog pokreta Hrvatske, u čuvenom bivšem Tuđmanovom Institutu. Sjećam se u kojoj je mjeri to određivalo našu poziciju mladih suradnika, odnosno bilo je zanimljivo vidjeti to poželjno-nepoželjno u znanstvenom i ideologijskom smislu. Istraživala sam ideologijske prijepore u kulturi i umjetnosti, partijskoj politici, marksizmu i teoriji u Hrvatskoj u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata. Ideja interdisciplinarnosti nije bila poželjna u ondašnjim modelima spoznavanja i sve je ostajalo ili unutar malih znanstvenih kućica ili unutar prepričavanja vladajućih ideologijskih paradigmi. No, uvijek sam se bavila i alternativnom pričom, a gledajući unatrag, uvijek sam bila subverzivna. Žene su osamdesetih godina osnivale prve ženske grupe, ekološka društva, SOS telefon za žene i djecu žrtve obiteljskog nasilja, grupe za osvještavanje... Bilo je i muškaraca koji su cijelo vrijeme podupirali takove inicijative. Ovo smatram važnim dijelom moje biografije jer sam čini se upravo unutar tih grupa puno naučila i spoznala putem procesa zajedničkih razgovora i uzajamnog osvještavanja.

Posljednjih pet godina sam u poziciji nomatkinje: putujem puno, radim s nizom ženskih i mirovnih inicijativa u regiji i šire, povremeno držim predavanja na sveučilištima u inozemstvu i u školama civilne demokracije.

Ženski studiji na kojima predajem i na kojima sam jedna od koordinatorica jesu u osnovi alternativni obrazovni program. Kada smo ih u proljeće 1995. godine osnivale, iako smo imale osviještenu viziju ženskog studiranja, nismo posve znale u što se upuštamo. To je dakako mnogo ozbiljniji i zahtjevniji program nego što smo ga mi prvotno koncipirale. Tada se sakupila neobična skupina žena: feministkinja, umjetnica, znanstvenica, aktivistica mirovnih inicijativa, a Ženski studiji cijelo ovo vrijeme, kako ponekad znam reći, upravo egzistiraju na višku energije, višku kreativnosti, višku novih želja i koncepcija njegovih suradnica.

Među nama su danas žene različitih profesija: od liječnica, umjetnica, filozofkinja, etnologinja, politologinja, ekonomistica, književnica, koje su odlučile raditi vlastiti program i teme koje ih primarno interesiraju. Dakako, riječ je o ženskoj problematici. Naši kolegiji su istodobno ispreplitanje tema, sadržaja i inovativnih metodičkih postupaka i ne mogu se često u striktnom smislu podvesti pod određenu znanstvenu disciplinu. U obrazovnom programu inoviramo modele znanja, zajedno propitujemo teme i razrješavamo vlastite predrasude, posebno one spoznajnog tipa jer mislim da upravo znanosti često sublimiraju predrasude najrazličitijeg tipa. Znanost se često ponaša bahato i neupitno i takovom se posreduje u klasičnim modelima znanja, a mi se ne usudimo sumnjati u njene dosege, a posebno otvarati pitanje spoznajnih predrasuda.

Ono što je nama važno u procesu feminističkog spoznavanja, to je prelaženje preko granica znanosti i slobodno korištenje izvora spoznavanja različitih znanosti. Kao i

mogućnost da se znanja umnožavaju i dijele, a ne narcistički samorazumijevaju i skrivaju unutar autoritetskih pozicija. Nešto što rade Noam Chomsky ili Fritjof Capra, na primjer, da spomenem meni zanimljive muškarce danas. Dakle, na Ženskim studijima ne zanima nas samo učinak ili što spoznajemo nego kako spoznajemo i kako kontekstualiziramo spoznaju. Uvijek je posrijedi pitanje: jesu li žene subjekt ili objekt spoznaje?

Feminizam je otvorio pitanja modela spoznavanja pitajući se i što je to feminizam. Dakako da ne postoji jednoznačna definicija feminizma u mjeri u kojoj ne postoji samo jedna definicija feminizma. Za mene je feminizam - osobni životni izbor i pravo na osobno kritičko mišljenje, pravo da gradim svoj vlastiti svijet. Najviše me zanima je li moguće graditi svijet nekih drugih vrijednosti: ne mislim dakako na materijalne, već one kulturalne, etičke, spiritualne, dakle vrijednosti koje izlaze iz okvira uspostavljenih modela moći temeljenih na povlaštenosti jednih ili pak na apriornoj nadmoći jednog spola/roda. Jednom sam rekla da je feminizam za mene uvijek pitanje odluke o nepristanku na razliku u moći na temelju roda, uvijek prostor gradnje jednakopravnih šansi opresiranih, u ovom slučaju žena.

Jednakopravnost šansi, nova znanja, posebice ona o ženskosti, drugačiji modeli spoznavanja, užitak u kreativnosti, zbog svega toga smo napravile Ženske studije.

Zasad su naše studentice isključivo žene, premda smo imale i muškarce na studijima, ali samo kao predavače. Postoji niz razloga čemu je to tako. Čini se da je preovladavajući upravo taj da želimo graditi siguran prostor za žene, ohrabriti žene da govore, da artikuliraju vlastite stavove, da se usude. Nedavno smo držale predavanje na Pravnom fakultetu u Splitu kojemu je prisustvovalo oko 60-ak žena, ali prva osoba koja je željela postaviti pitanje bio je naravno muškarac. To je samo jedan tipičan primjer. Dakle, žene se tek trebaju usuditi ući u javnost, posebno ovu akademsku.

Diana, absolventica sociologije: Zar upravo onda ne bi trebalo postupati obrnutom strategijom i na Ženske studije dovesti muškarce te privikavati participantice da ga sa peru pitanjima i da se ne ustručavaju? Mislim da je neprirodna situacija da je nešto što bi trebalo dovesti do novih spoznaja spolno diskriminirano. Ima jako puno muškaraca, što i ovaj skup dokazuje, koji su prekrasni i koji mogu samo pomoći da se promakne ta ženska stvar.

Franko, absolvent povijesti i talijanistike: Moje je iskustvo nešto drukčije. Na Mirovnim studijima, gdje su i muškarci i žene, kada se priča o obitelji, o ženama, o moći, muškarci su oni koji se nameću i komentiraju. Tako kada se govorilo o nasilju nad ženama, samo su muškarci o tome razgovarali, što je kasnije jedna polaznica primijetila i posebno istakla.

Biljana: Ja predajem pred različitim publikom i u različitim situacijama. U Zagrebu predajem i na Mirovnim studijima gdje su polaznici i žene i muškarci.

Ženske odnosno Rodne studije na sveučilištima u svijetu u pravilu pohađa do 5% muškaraca i oni su najčešće senzibilizirani za rodnu problematiku. U nas se, po mojem mišljenju, to tek treba dogoditi.

Na Mirovnim studijima gdje predajem *Žensku kulturu otpora* imala sam već problema s prvom generacijom u kojoj su mi muškarci spočitavali naziv kolegija. Pitali su se zašto samo ženska, znači li to da muškarci nisu mirovnjaci? Najveći prostor za razgovor oni su okupirali. No, s drugom generacijom sam se i ja već izviještala dajući im jasno do znanja da je pitanje moći doslovce i otimanje prostora drugima u javnom diskursu. Povijesno to rade oni koji javni prostor smatraju vlastitim, a oni su po rodu muškarci. Žene imaju strah od vlastite vidljivosti i nastupa u javnom prostoru. One se ne usude nastupati u javnosti jer se boje, jer misle da će ispasti glupe, jer nikada nisu ohrabrivane da se bave javnim.

Osobno ne mislim da Ženske studije treba getoizirati na način da to bude samo prostor za žene, ali zasad je to naš osobni životni i spoznajni eksperiment u kojemu kreiramo prostore za ohrabivanje žena. Inače, surađujemo s muškarcima unutar drugih djelatnosti Centra za ženske studije, posebno kada se radi o izdavačkim projektima u kojima surađuju i muškarci.

Nadam se da će Ženski studiji uskoro postati dio sveučilišne zajednice što će ujedno biti i test za vrednovanje motivacije i interesa studenata, a ne samo studentica, za ovaj studij. Upravo predavanja na fakultetima koje držimo uz potporu Ministarstva znanosti, govore o iznimnom interesu muškaraca za ovaj studij, što nas veseli. isto tako, otvaraju se time i nova pitanja.

Valerija, apsolventica sociologije: Kako onda uskladiti taj sigurni prostor i sveučilište?

Biljana: Mislim da treba koristiti i vježbati i jedne i druge prostore, kao i to da muškarci imaju i svoje osobne kad je posrijedi razgovor o muškosti. Nisam, naime, sigurna da je javni prostor dovoljno siguran prostor i za muškarce. kao što nisu ni sportski klubovi, ni politika, ni ...

Franko: A što je s muškim studijima u Zagrebu?

Biljana: Negdje u lipnju 1999. godine bila sam u Norveškoj na velikoj svjetskoj ženskoj konferenciji gdje su se po prvi put promovirali muški studiji. Oni postoje, prema mojim uvidima, već unatrag 5-6 godina na ponekim sveučilištima u skandinavskim zemljama, Kanadi te unutar raznih eksperimentalnih programa u SAD-

u. Ono što je znakovito, a to je da su oni samorazumljivi te su, za razliku od ženskih studija, lakše osigurali prohodnost u akademskoj zajednici. Ono što je važno, a to je da su inicijatori muških studija upravo profesori koji imaju osviještenu perspektivu na pitanje i muškosti i ženskosti. I čini se da su na razini modela i sadržaja komplementarni sa ženskim studijima.

Osobno imam svijest o tomu da ni muškarcima kao ni ženama svi prostori nisu podjednako sigurni. Ali muškarci su zbog svoje povijesne uloge i zbog autoriteta patrijarhalnosti imali puno više moći nego žene. Dakako, i privilegije, vezane uz koncept moći. Stoga im je teško prepustiti ulog u moći tzv. slabom subjektu te pristati da sami budu Drugi.

Marko, politologija, četvrta godina: Govorili ste o oduzimanju prostora. Što onda mislite o kvotama u politici kao modelu rješavanja ženskog pitanja?

Biljana: Ženske kvote su uvedene prije dvadesetak godina, ponajprije u skandinavskim zemljama i njima su se poticale žene da uđu u politiku. Naime, žene, iako su imale pravo glasa, to nipošto nije predmnijevalo i pravo da budu izabrane, odnosno pravo da budu na kandidacijskim listama za ulazak u parlament i druga mjesta tzv. službene politike. Kvote su omogućile ne samo zamjetno veći postotak žena u politici već su imale i važnu ulogu u procesu senzibiliziranja muške javnosti o važnosti sudjelovanja žena u političkom životu jedne zajednice.

U smislu jednakopravnosti, ja bih se osobno više priklonila modelu tzv. participacijske demokracije koja se temelji na jednakopravnom učešću žena i muškaraca u politici srazmjerno procentualnom udjelu u stanovništvu jedne zajednice. Kvota je tek početni korektiv i više funkcionira kao prisilna mjera ispod koje se ne ide. Ako se isključivo na njoj inzistira, ona ubzo postati ograničavajuća za procese jednakopravnosti žena.

Ivica, apsolvant sociologije i studentski aktivist: Kvote su nekakav dvosjekli mač, jer tako javnosti šaljete poruku da je npr. 15% mjera, umjesto da to stalno bude otvoreno pitanje i da se uvijek vraća debata koliko žena treba biti aktivno. Ako kažete da je to vaš minimum, kažete da je to ono što želite. Javnost onda samo to i očekuje.

Biljana: Potpuno se slažem s tobom. Iako znam pozitivne implikacije ženskih kvota, posebice kad je riječ o političkim strankama, imam načelni problem oko uvođenja ženskih kvota. One naime odašilju dvostruku poruku: s jedne strane, osiguravaju minimum za sudjelovanje žena u politici, a istodobno implicitno svjedoče o tomu da nije moguć veći broj žena. Dakle, ne postoji ta otvorenost da žene budu jednakopravno zastupljene u modelima političkog odlučivanja.

Feministkinje općenito nemaju jedinstveni stav oko ženske kvote. Dok skandinavska iskustva pokazuju vrijednost ženske kvote jer je ona bila uvod u participacijsku demokraciju temeljenu danas na jednakopravnoj zastupljenosti muškaraca i žena u političkom životu, Francuskinje ustrajavaju na načelnom pitanju: u kojoj mjeri je kvota politička iskaznica načelne nejednakopravnosti. Osobno zagovaram načelo kontekstualnosti u primjeni kvote. Međunarodna zajednica je prisilila Bosnu i Hercegovinu na posljednjim izborima u primjeni ženske kvote od 30% pri udjelu žena u parlamentu, što je djelovalo na procese osvješćavanja o žensko-muškim ulogama u politici.

Diana: Tu je ipak riječ o angažmanu demokratskih organizacija. Postoji program treninga 3 000 žena za javno djelovanje, što je izuzetno važno upravo **zbog** Bosne i Hercegovine. Unazad 5 godina u Nizozemskoj je bilo 30% žena u parlamentu, ali se ništa nije mijenjalo. I dalje su se žene sukobljavale s nemogućnošću artikuliranja pitanja koja ih muče. Nakon toga se pristupilo treniranju žena. Želim istaknuti da ako se u Hrvatskoj ne postavi kvota, neće žene uspjeti prodrijeti kroz mehanizme politike koje su muškarci izgradili.

Biljana: Kvota je ovog trenutka dobra za Hrvatsku. BiH je bila prisiljena to činiti!

Diana: Kritika kvota ide iz radikalnog liberalizma: nema diskriminacije, pa nema ni pozitivne diskriminacije!

* * *

Valerija: Htjela bih postaviti feminizam u kontekst tranzicije. Feminizam na neki način počinje u Hrvatskoj početkom 80-ih, dakle u okvirima socijalizma. Ne znam je li bio na temeljima marksističkog socijalizma. Nakon toga ulazimo u tranziciju, gdje se neke žene ne žele nazvati feministkinjama zbog konotacija koje to povlači. Kako sada postaviti u odnos ta dva momenta, koja su udaljena 20-ak godina? Kako Hrvatsku prepoznati kao tranzicijsku zemlju, ukoliko se otvaranje ženskog pitanja shvati kao pozitivan pomak?

Biljana: Iako je ondašnja sekcija Žena i društvo bila dijelom oslonjena na teorijsku recepciju marksističkog feminizma, ona je otvarala i čitav niz postmodernističkih tema, problematizirala francusko žensko pismo i upisivanje ženske žudnje kao mjesta ženske subjektivnosti, otvorila razgovor o nasilju u obitelji...

Nisam posve sigurna da mogu odgovoriti na pitanje što znači tranzicijsko. Da bih se mogla odrediti moram znati odgovoriti na pitanje spram čega ili ka čemu? Da li prema nečemu što mislimo da je konstrukt Zapada? Tranzicijsko možemo koristiti samo kao operativni pojam koji u sebi sabire razna značenja kao što su na primjer, nasilna privatizacija, repatrijarhizacija obitelji, konzervativizam, ubrzana

prestrukturacija privrede i sl. Istraživanja govore da su žene u svim tzv. tranzicijskim zemljama u gorem položaju nego u prvotnom sustavu. Žene su prve koje gube radno mjesto, broj žena na rukovodnim mjestima se smanjuje, jednakopravnost šansi se reducira srazmjerno financijskoj moći radnih mjesta.

Posljednjih godina ipak dolazi do stanovitog osvještavanja žena ali i razloga zbog kojih su upravo žene zakinute u svojim pravima.

Ivica: To se isto događa i sa zelenima. Stvar je druge sfere. Birači te probleme ne prepoznaju kao političke i ostavljaju ih civilnoj sferi. Država postoji da brani status quo i privatnu imovinu, a ostatak stvari radi civilna sfera. Birači ne biraju po tom kriteriju. Civilna sfera treba biti radikalnija i davati kriterije. Onda će ih sve stranke prihvatiti ili ne. To je uzrok zašto padaju kvote.

Valerija: Može li feminizam funkcionirati samo u civilnoj sferi?

Biljana: Mislim da ne. U svim pokretima zanimljiva je dinamika odnosa margine i centra. Centar u pravilu teži usisati moć margine, onu njenu najkreativniju moć. Zato je ponekad važno zagovarati pravo autonomnih, sigurnih, marginalnih prostora jer u njima zaiskre temeljne energetske priče. Drugo je pitanje: da li mi s tzv. margine uopće pregovaramo s centrom? Ili, što je tzv. centar u Hrvatskoj odnosno kakve vrijednosti on zastupa? Ono što se dogodilo u svim postsocijalističkim zemljama jest praznina oko središnje vrijednosti. U tzv. kriznim vremenima ljudi se u pravilu okupljaju oko tzv. fiksnih identiteta i centričnih vrijednosti, kao što su nacija i obitelj. Ili feminističkim jezikom rečeno, oko nacilogofalocentričnih vrijednosti. Kada kriza olabavi, daje se šansa afirmaciji i kreaciji novih vrijednosti. Vrijeme je za ekološke, mirovne, ženske inicijative; one trebaju biti moćne i dobiti svoj glas.

Ivica: Ja sam htio naglasiti razliku između direktne akcije i utjecaja stranačke politike. Mislim da se zadnjih godina događa feminizmu isto što se dogodilo i ekološkom pokretu, a to je da ljudi prepoznaju ove organizacije koje se bave direktnom akcijom zaštite prava ili promocijom nekih novih prava, mjestom koje treba podržati, a ne kao mjestom politike. Mislim da se Hrvatskoj neće dogoditi da će ekološke stranke biti prepoznate kao relevantne i da će ući u Sabor. Njih će ljudi tražiti unutar već postojećih stranaka, odnosno pokreta. Javnost će prepoznati direktne akcije i na taj način podržavati borbu.

Biljana: Slažem se tek dijelom s tvojim stavom zato što sam sama aktivistkinja i sudjelovala sam u različitim direktnim akcijama. Dinamika postoji ne samo u tzv. klasičnom političkom životu već i u sferi civilnih inicijativa. Kao paradigmatičko mjesto možemo uzeti odnos između Hrvatskog helsinškog odbora (HHO) i grupa za direktnu zaštitu ljudskih prava. Iako su potonje bile među prvima koje su se bavile zaštitom etničkih manjina, posebno Roma i Srba, ili pak problemom nasilnih

deložacija, HHO je u javnosti bio više prepoznat kao organizacija koja se time bavi. Kao da je HHO, dijelom i zbog karizmatičke ličnosti Ivana Zvonimira Čička usisao sva značenja alternative i moći drugih mirovnih i ženskih organizacija. Drugim riječima, kao što ne bih izravno suprostavljala dinamike odnosa tzv. političke i civilne scene, isto tako ne bih idealizirala civilnu scenu. Po čemu mi je ona iznimno važna, to su vrijednosti koje zastupa: odgovornost i prava građanina/građanke za život zajednice, kulturu nenasilja i novo razumijevanje političnosti.

* * *

Maja, sociologija, četvrta godina: Ja čitavo vrijeme razmišljam o feminizmu kao nekoj paradigmi, modelu. Mislim da se o njemu može raspravljati barem na dvije razine. Jedna je ova tehnička, odnosno pitanje zašto žene ne mogu biti dio establishmeta. Druga je razina makroteorije na kojoj se previđa bit samoga problema koji je robovanje rodnim stereotipima i od strane muškaraca i od strane žena. Kad muškarci ne bi robovali svom stereotipu, ne bi žene robovale muškarcima. Muškarci nisu rođeni kao tlačitelji, nego ih se socijalizira da imaju prava na određene pozicije i s druge strane da ne vjeruju ženama ili da misle da su slabije, brbljive, da ne znaju misliti. Ne mogu se žene same osloboditi svog rodnog stereotipa, a da to istovremeno ne učine i muškarci. Tako dolazi do sukoba gdje muškarci s gađenjem gledaju na feminizam, jer im se čini da se žene naprasno oslobađaju nekih okvira za koje i ne pomišljaju da ih se i oni sami ponekad žele osloboditi. Velik dio problema žena je i problem muškaraca. Muški i ženski studiji bi se trebali ujediniti pod jednim krovom, kao rodni studiji gdje bi se razgovaralo o rodu kao o kulturološki uvjetovanom pojmu. Muškarci i žene se trebaju osloboditi tih stereotipa bez obzira na posljedice.

Biljana: Ti si sama odgovorila na početne dileme. Naime, proces spoznavanja je istodobno i proces osvještavanja stereotipa o muškosti i ženskosti. Muškarci i žene zajedno pronose patrijarhalnu priču iako je moć povijesno asimetrično raspoređena, dakle na strani muškaraca. Moje shvaćanje ženskih odnosno rodnih studija ide iz pozicije uvažavanja dinamičkih modela spoznaje, odnosno implicitnog pristanka na samopromjenu. Mislim da muškarci imaju drugačije vrijeme osobnog pristanka na samopromjenu nego žene. Potrebni su nam i ženski i muški i rodni studiji, koji mogu biti mjesto zajedničkog osvještavanja i izobrazbe žena i muškaraca. Treba djelovati na svim razinama i graditi različite sigurne prostore. Putem umrežavanja, osvještavajući svoja partikularna i univerzalna iskustva mogli bismo zajedno iskoračiti iz svojih tzv. getoiziranih studija, zar ne?

Maja: Primijetila sam da koristite ženski rod kada govorite o profesijama: povjesničarka, sociologinja. Mene smeta ako me netko tako naziva. Mislim da je to diskriminacija skrivena u jeziku.

Biljana: Možeš nam više pojasniti razloge svog stava?

Maja: Zato što mislim da kada se radi o profesijama u kojima su žene ravnopravne s muškarcima nije bitno je li netko muškog ili ženskog spola. Osim toga, zbog silovanja jezika, sociologinja ili psihologinja više zvuči kao neka vrsta nametnika, nego neka osoba koja se bavi određenom profesijom. Ženski sociolog kvalitativno nije ništa drugo nego muški sociolog. Može doći i do praktičnih problema, kao kada pišete molbu za posao na kojoj navedete spol. Zašto? Diskriminacija bi bila spriječena, ako komisija ne zna kojeg je spola osoba koja se natječe, već odlučuje po kvalifikacijama. Treba umanjiti važnost roda, a ne isticati je! Rod nije bitan za ono što netko u životu radi.

Biljana: Postmoderna se bavila simboličkim poretkom i upisivanjem roda u jezik zato što on zrcali hijerarhijsku moć poretka. Jezik je u sebi hijerarhija. Oglašavanjem ženskog roda u jeziku daje se identifikacijsko mjesto nečemu što je bilo presirano, nečemu što nije unaprijed uračunato u jezik. Zato ono -inja ili -ica zvuči užasno. Ali to ne proizvodi diskriminaciju već oglašava razliku. Prvi su feminizmi, liberalni i marksistički, inzistirali na jednakosti odnosno jednakopravnosti žena s muškarcima. Postmoderni, radikalni i kulturalni feminizmi, nasuprot tomu, inzistiraju na razlici kao svijesti o sebi. Ako se ta razlika ne oglasi, nemamo šansu doći do konteksta u kojemu možemo živjeti kao različiti ali ravnopravni.

Premda se svako/svaka može u jeziku oglasiti kako želi, imenovanje u ženskom rodu važno je pitanje dokidanja diskurzivne moći u korist muškog roda. U protivnom bi muškarci rado pristali reći: Ja sam tajnica!. Znamo da posve drugačije zvuči kada se kaže da je on (muškarac) tajnik. Na ovoj razini – razlika je važna.

Dragan, sociologija, četvrta godina: Dakle, nove generacije feminizma naglašavaju različitost. Moram priznati da ne razumijem što bi to bio ženski princip ili ženski svijet.

Biljana: Mene zanima jesi li se ikada trudio razumjeti što je to muški svijet?

Dragan: Nisam se bavio analizom toga. Pitam čisto situacijski, jer se uvijek misli da je muški svijet ovo što jest, a da je ženski svijet nešto što nije i što tek treba biti!

Biljana: Sad te vrlo izravno pitam kako to vidiš muški svijet i muško znanje i sebe kao muškarca?

Dragan: Ne razmišljam u takvim kategorijama. Ne vidim da je ovo muški svijet. Ne razumijem tu podjelu.

Biljana: Da li ti poznaješ nekog muškarca koji razmišlja u kategorijama vlastite muškosti?

Dragan: Mislim da da.

Biljana: Ovdje dolazimo do ključne točke.

Ivica: Ja bih riješio taj problem na slijedeći način. Po meni je to posljedica kršćanstva. Postoji dobro i zlo, dvije kategorije. Po meni nema takve krajnosti: ne postoji ni muško, ni žensko. Postoji samo više muško, odnosno više žensko, prevladava ili jedno ili drugo. Ili su ravnopravni ili nešto dominira. Slažem se s Draganom da ne postoji ni muški ni ženski svijet. No, negdje muškarci imaju puno veći utjecaj na definiranje svega. U tom je smislu on više muški nego ženski i zato ga se tako naziva.

Dragan: A, ne! Ne misli se ovdje tko ima veći utjecaj, već se misli na kvalitativno novo. Kao da je u podlozi toga ideja da ću ja, zato što sam muškarac, oblikovati svijet na određeni način. Žena može iz svog ženskog bića izvući nešto drugo. Mene zanima što je to drugo!?

Biljana: Drugo je slojevito. Žena sublimira mogostruko drugo što se ne da na prvi pogled razabrati.

Maja: Apsolutno stoji da žene i muškarci različito oblikuju svijet oko sebe.

Biljana: Postoje ženski modeli spoznavanja. Profestor Vjeran Katunarić u svojoj knjizi *Ženski eros i civilizacija smrti* upravo govori o tom sublimatu ljudskosti koje su žene tijekom povijesti sačuvale, a što je kreativna energija za mogući iskorak, za artikulaciju novih vrijednosti. Nešto što je bilo zatomljeno, neizgovoreno i neizgovorivo, navodno nebitno, nešto što se nije usudilo artikulirati kao spoznaja. Čitav niz teoretičara upravo u ovom stoljeću govore o tome neizrecivom iskustvu kao važnom izvoru spoznavanja.

Funkcioniramo u više svjetova: muškim, ženskim, javnim, privatnim, osjetilnim, iskustvenim, teorijskim. Svjetovi su prostori u kojima živimo, u koje interveniramo i koje osvajamo. Primjerice, ženski svijet tekstualnosti o komu govori Maguerite Duras, svijet je upisivanja ženske žudnje. A žena, kako bi rekla ista autorica, ne može pisati a da ne bude subverzivna.

Rado bih da mi zajedno gradimo prostore naših svjetova kao što bih rado vidjela kako muškarci grade muški svijet koji je zakriven pod pojmom univerzalnog. Ženski svijet je bio zakriven pod pojmom partikularnog. Oba svijeta, po mojem sudu, imaju problema sa suočavanjem. Žene žive u dijelu muškog svijeta i obratno. Kulturalne feministkinje, na primjer, govore o muškom pogledu preko kojeg se žene zrcale. Ili, drugim riječima, gledamo se onako kako nas muškarci žele vidjeti jer mi smo objekt njihove heteroseksualne želje.

Ivica: Vrijedi i obrnuto. Ja sam pazio što cure gledaju, jer sam se želio kreirati po njima. Ne samo da budem muškarac po arhetipu muške vrijednosti, već da budem prilagođen novom redefiniranom arhetipu kakvog žene očekuju.

Biljana: Govorim iz perspektive kulturolozijske analize po kojoj se žene zrcale putem muškog pogleda. To se može vidjeti analizom medija, cyberspacea, filmova, tjelesnosti. Osobno znam puno muškaraca koji će izreći tvoju rečenicu. Kada bi se muškarci oglasili na drugi način, mislim da bi se procesi ubrzali na razini dokidanja ovih kulturalnih stereotipa. Ovako, imamo iznimne primjere muškaraca koji nisu u tom smislu norma. Ti nisi norma, a voljela bih da jesi.

Valerija: Mislim da možemo završiti pitanjem zašto je feminizam izazov za 21. stoljeće?

Biljana: Pitanje nije posve jednostavno. Sažeto, mislim da je feminizam doista izazov po tomu što nudi novu paradigmu spoznaje koja nije zatvorena u rodne kliše i po tomu što, čini se, pokušava afirmirati nove tipove vrijednosti

(ekofeminizam, kulturu nenasilja, kooperativnost..) i nove modele društvenosti, važne za život globalne zajednice. Važan je i stoga što daje šansu da žene, upravo oglašavanjem vlastite razlike, oglase i sve one druge, posebno razlike opresiranih identitetskih pozicija. I da bude savjest i nova etičnost.. Ispričavam se za ove posljednje riječi, doista zvuče kao feministička demagogija.

Na kružoku su još sudjelovali/e: Jaka, apsolventica sociologije; Branka, treća godina sociologije; Sunčana, studentica kroatistike i bohemistike te članica anarho-feminističke grupe Anfema; Teo, treća godina sociologije.